 <https://doi.org/10.30563/turklad.1477184>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types	: Araştırma Makalesi / Research article
Geliş Tarihi / Received date	: 02.05.2024
Kabul Tarihi / Accepted date	: 05.06.2024
Yayın Tarihi / Date published	: 20.06.2024

Atıf / Citation

Şehriyar, G. (2024). Nogay Dili Sorunu ve Nogaycadan Çeviri. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRKİAD)*. 8. Cilt, 1. Sayı, 101-108.

NOGAY DİLİ SORUNU VE NOGAYCADAN ÇEVİRİ
The question of Nogai language and translation from Nogai
GUMRU ŞEHİRİYAR¹

Öz

Nogaylar tarihte en çok sürgün ve soykırım yaşayan Türk halkıdır. Bu nedenle dilleri, kültürel mirasları, tarihleri ve etnografyası geniş çapta incelenmemiştir. Yazım grafiklerinin sık sık değişmesi, harf çevirisi (transliterasyon) ve çeviri sırasında ciddi hatalara yol açmıştır. Nogay dilini öğrenmek, o dilde yazılan sözlü metinlerin mutlaka doğru anlaşılması anlamına gelmez. Bu metinlerin tarihle yakından ilgili olduğunu veya tarihi olaylar sırasında halkın kaygılarını dile getirerek söylendiğini dikkate alırsak, o zaman bu dil olayları bir milleti köklerine yabancılaştırabilecek ciddi bir meseledir.

Böylece burada Nogayca metinlerin tercümesi sırasında ortaya çıkan ortak dil sorunlarını, Nogay dilinin kanunlarını, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan dili ile ortak kelimeleri ele aldık. Son olarak bazı Nogayca kelimeleri sözlük halinde tercümeleriyle birlikte sunarak dil hakkında genel bilgi vermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Nogay Ordası, Nogay Dili, Çeviri Sorunu, Harf Çevirisi Sorunları

Abstract

The Nogais are a Turkic people who have experienced the largest number of exiles and genocides in history. Therefore, their language, cultural heritage, history and ethnography have not been widely studied. The frequent change of writing graphics led to serious errors in transliteration and translation. Learning the Nogai language does not necessarily mean a correct understanding of oral texts written in this language. If we consider that these texts are closely connected with history or were spoken during historical events, expressing the concerns of the people, then these linguistic events represent a serious problem that can alienate a nation from its roots.

¹ Dr. Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü, Türk Halkları Folkloru Bölümü, Kıdemli araştırmacı. Bakü / AZERBAYCAN. E-mail: nevayi-qumru@rambler.ru

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6130-7063>

Thus, we discussed here the general language problems that arise when translating texts from Nogai, as well as the laws of the Nogai language and mutual words with the Azerbaijani language. At the end, we tried to give general information about the language by providing some Nogai words with their translation in the form of a dictionary.

Keywords: Nogai Horde, Nogai Language, Translation Problem, Transliteration Problems

1. Giriş

Nogaylar, en görkemli ve trajik tarihe sahip Türk halklarından biridir. Bir dönem Avrasya coğrafyasında hegemonik olan bu millet, Rus İmparatorluğu'nun kurulmasından sonra çok ağır tarihi olaylarla karşılaşmış ve büyük mahrumiyetlerden geçerek bu günlere gelmiştir. Aynı zamanda büyük bir tarihe sahip olan bu millet Sovyetler Birliği içerisinde çok az biliniyor ve bu olay Sovyet Devletinin bu konuya getirdiği bir takım yasakla bağlantılıydı. Halkın tarihindeki büyük çalkantılara rağmen Nogaylar dillerini ve kültürlerini korumayı başarmışlardır. Nogay halkının da kendi tarihlerini anlatmayı ve bu günlere getirmeyi başardığını özellikle belirtmek gerekir. Folklorları, özellikle de zengin destansı mirasları ile tanışma, Nogay halkının dili ve manevi dünyası hakkında geniş bir fikir vermektedir. Ama önce Nogay kimliğine dair bazı notlar düşmek istiyoruz.

2. Nogay Ordası ve Nogay kimliği

Cengiz Han'ın torunu Batı Han tarafından kurulan, Avrupa ve Asya'da bulunan ve yaklaşık 200 yıl yaşamış olan Altın Orda, bir zamanlar dünyanın en büyük ve en güçlü devletiydi. Batı Han'ın ölümünden sonra kardeşi Barka Han iktidara geldi. Ondan sonraki dönemlerde Batı Han'ın torunları Mangi Teymur, daha sonra Tuta Mangu ve ondan sonra da Teleboğa iktidara geldi. Aslında o dönemlerde iktidarı devlette ve orduda büyük nüfuza sahip olan Nogay Han yönetiyordu.

Macar Türkolog L.Rasonyi, "Tarihte Türklük" adlı eserinde hazırladığı "Cuci Hanedanı" tablosunda Nogay Han'ın Cuci – Taval (Cuci'nin oğlu) – Teler (Cuci'nin torunu) – Nogay soyundan geldiğini yazar. Batı Han'ın seferlerine katıldığı sırada kısa sürede cesur bir savaşçı ve yetenekli bir general olarak ün kazandı. "Nogay'ın güçlü kişiliğinin gölgesinde kalan Kıpçak hanları passif ve sembolik bir duruma düştü" (Raglan, 1998: 221). Böylece "Barka Han'la eşit haklarla devleti yönetmeye başladı" (Samoyloviç, 1918: 58; Safargaliyev, 1949: 63).

Barka Han'ın ölümünden sonra Don ve Dinyeper (Özi) nehirleri arasındaki bölge Nogay Han'ın kontrolüne geçti. Onun o topraklar üzerindeki etkisi o kadar büyümüştü ki, Bizans imparatoru Michael Paleogos 1273 yılında üvey kızı Ephrosia'yı Kıpçak prensi Nogay'ın haremine göndermişti (Raglan, 1998: 221; Raglan, 2003: 551).

Yaklaşık 40 yıl boyunca Altın Orda'da büyük nüfuz sahibi olan ve beş hükümdarı görevden alan eski Nogay Han, 1300 yılındaki çatışmalardan birinde Rus askerleri tarafından öldürüldü. O tarihten itibaren Aşağı İdil, Yayık (Ural) ve Emba nehirleri civarında yaşayan ve Nogay Hana bağlı kavimlere Nogay denmeye başlandı. Bu açıdan destanlar Nogay kimliğini güvenilir bir şekilde korumuştur. "Herhangi bir Nogay destanını incerseniz, karakterleri ve kahramanları kendilerine "Nogay", halkına "Nogayım", ülkelerine ise "Nogay eli" adını verir" (Edege Batır, 1988: 15).

Nogayların tüm Türk halkları arasında en çok kitlesel tehcire ve soykırıma maruz kaldığını belirtmek önemlidir (1300, 1558, 1600, 1601, 1630, 1634, 1777, 1783, 1944, vb.).

Daha sonraki zamanlarda Nogaylar, Ruslar tarafından kendi topraklarından – Kırım ile Tuna arasındaki bölgeden Yayık ve Emba nehirleri arasındaki bölgeye sürgüne gönderildi. Onların küçük bir kısmı Anadolu'ya göç etti. Bu Nogayların ilk sürgünüydü.

1558 yılında Nogay Hanlığı'nda şiddetli bir kıtlık yaşandı. Ruslar bunu kullanarak Hanlık içinde panik yaratmayı başardılar. Yusuf Bey'in öldürülmesinin ardından İsmail Mirza, Rus yetkilileri tanıdı. Rus köleliğini kabul etmeyen Nogayların İdil Nehri'nin batısına, Kırım'a göç etmekten başka seçeneği yoktu. O dönemlerde Nogaylar "Çocuğum hastalanmasın diye / Buzları eriteceğim / Kırım tarafına gideceğim" derlerdi. Bu Nogayların ikinci sürgünüydü.

16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ruslar ile Nogaylar arasında çok sayıda çatışma yaşandı. 1580 yılında işgal altındaki Nogay topraklarına ilk olarak Ruslar yerleşmeye başlamış, daha sonra Nogay Orda'sının başkenti Sarayçik'i yakıp yağmalamışlardır. 1586'da İdil'in sol yakasında Samara kalesini inşa ettiler. O bölgedeki konumlarını sağlamlaştırdıktan sonra 1600 yılında kalenin çevresini istila ettiler ve Nogayları yeniden mağlup ettiler. 1601 yılında Nogayların bulunduğu İdil çevresindeki bölgelerde kıtlık yaşandı. Bu durumdan yararlanan Ruslar, Nogay Ordası'na ait toprakların büyük bir bölümünü işgal etti. Bu kısa dönemde bir milyon Nogay'ın öldürüldüğünü bilir.

17. yüzyıl da Nogaylar için zor bir dönemdi. 1628-1630'da Kalmıklar, Nogay Ordası'na saldırdı ve İdil ile Yayık arasındaki toprakları işgal etti. 1634'te tekrar Nogay Ordası'na saldırdılar ve Nogay'ın büyük bir bölümünü yok ettiler. Geri kalanlar İdil'in sağ yakasına taşınmak zorunda kaldı.

18. yüzyılda Nogaylar ağır kayıplara uğradı. 17. yüzyılın farklı dönemlerinde çeşitli katliamlara maruz kalmalarına rağmen sonraki dönem daha acımasız oldu. Ruslar Nogayları Osmanlılara ve Kırım Hanlığına karşı kullanmaya karar verdiler. Nogaylar Rusların bu teklifini reddettiler. Bu nedenle Ruslar Nogaylara saldırıp yeniden katliamlar yaptılar. Buna karşı Nogaylar isyan edip Ruslara karşı direndiler. Bunu önlemek için Ruslar Nogayları topraklarından çıkararak Rusya topraklarının neredeyse her yerine dağıttılar. 28 Haziran 1783'te General A. Suvorov, birlikleriyle Nogaylar üzerine yürüdü ve aralarında çocuklar, kadınlar ve yaşlıların da bulunduğu yüz binlerce Nogay'ı katletti. O yüzden de A. Suvorov'a "Nogay kasabı" deniliyor. Bu katliamın boyutu o kadar büyüktü ki, arada yaşanan cinayetleri gölgede bırakan dördüncü Nogay soykırımı olarak kabul ediliyor.

1944 yılında yaşanan olay Nogaylara yapılan beşinci büyük soykırımdır. Binlerce Nogay, Kırım Tatarlarıyla birlikte hayvan taşıma vagonlarına bindirilerek bilinmeyen bir yere sürüldü. Sayıları bilinmeyen bu kişilerin akıbetine ilişkin bugüne kadar bir bilgi bulunmuyor.

Kaderleri pek çok yerinden edilme, sürgün ve soykırımla belirlenen Nogay halkı, artık dünyanın birçok ülkesine yerleşmiş durumda. Buna rağmen, onlar yine de dillerini ve ulusal geleneklerini korumayı başardılar.

3. Nogay dili

Nogaylar, dünyanın dört bir yanına yayılmışlar. Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti ve Dağıstan, Stavropol, Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti, Romanya'nın Astrahan, Dobruca, Türkiye'nin Ankara, Konya, Eskişehir bölgelerinde yaşamlarını sürdürmelerine rağmen ana dillerini unutmamış, az önce sözettiğimiz sürgünleri ve soykırımları anlatan ağıtlar yakıp şarkılar söylüyorlar, kendi ana dillerinde efsaneler ve destanlar anlatırlar.

Nogay dili, Türk dillerinin Kıpçak grubuna aittir. Burada "Kazak, Karakalpak, Kırgız ve Özbek ile birlikte güneydeki bir alt grubu (Aral-Hazar) oluşturur" (Johanson, 1998: 81). Araştırmacılar Nogay dilinin lehçelerini üç gruba ayırıyor (Baskakov, 1940: 32):

- Doğru Nogay lehçesi (Stavropol);
- Siyah Nogay lehçesi (Dağıstan);
- Beyaz Nogay lehçesi (Karaçay-Çerkesçe).

Bu lehçeler, ağız özelliklerinden dolayı birbirlerinden farklılık göstermektedir.

Nogayların defalarca sınır dışı edilmesi, onların bağımsız bir dil politikası geliştirmelerini engellemiştir. Bu nedenle zengin kültürel mirasları neredeyse kaybolmaya yüz tutmuştur.

Yalnızca 20. yüzyılda alfabeleri birkaç kez değişti: Önce Arapçaydı, 1928`de Latince`ye, 1938`de de Kiril alfabesine geçti. Dolayısıyla kültürel mirasın eksiksiz, kusursuz bir şekilde günümüze ulaşması mümkün olmadı. Burada Tatarlar, Başkurlar, Karakalpaklar, Kazaklar ve Altaylılar arasında yaşamış olan Edigey`i konu alan kahramanlık destanının Nogay versiyonunun dilini incelemek istiyoruz. Öncelikle şunu belirtelim ki destanın Nogay versiyonu da dahil olmak üzere pek çok versiyonu her yönüyle incelenmiş olmasına rağmen ne Rusya`da ne de diğer ülkelerde dili üzerine herhangi bir geniş araştırma yapılmamıştır. Bu konuyla ilgili sadece birkaç makale mevcuttur (Atakayeva, 1999: 23-25; Cemakulov, 2016; Karakayev, 1993: 72-76; Karakayev, 2011, vb.). “Edigey” destanının söz varlığının son derece zengin ve etkileyici olduğunu belirtmek gerekir. Burada ortak Türkçe kelimeler olan Kıpçak-Oğuzca, başta Nogayca olmak üzere Arapça ve Farsça kelimeler kullanılmıştır” (Karakayev, 2011).

Ayrıca destanın Nogay versiyonunun önceki orijinal baskılarından da, onların imla özelliklerini incelemenin çok önemli olduğunu görüyoruz. Arap alfabesiyle yazılmış M. Osmanov (“Toktamış Han`ın Hikayesi”), İ. Berezin (“Toktamış Han`ın Hikayesi”) ve Ç. Velihanov-P. Melioranskiy (“Edige biy”) ile V. Radlov (“İdege biy”) versiyonları daha sonra Kiril alfabesiyle yayımlandı. V. Radlov, metnin harf çevirisi sırasında ortaya çıkan kusurları ortadan kaldırmak için “Radlov grafikleri” adı verilen bir grafik bile oluşturmuştu. Bununla birlikte, “destanın Arapça (Arap alfabesiyle – G.Ş.) baskılarının hiçbiri o dönemde var olan yazım kurallarına uymuyor.

Bütün bunlar Arapça ve Farsça kökenli pek çok kelimenin yanlış yazılışı, aynı kelimelerin birçok varyantının bulunması ve yazımındaki mekanik hatalar birçok noktanın belirsizliğine yol açmaktadır” (Cemakulov, 2016: 425). Arap harfleriyle yazılan metinlerde Türkçe kökenli kelimelerdeki “Sağır nun” – “ñ” ünsüz harfleri “ng” ve “nk” şeklinde gösterilmekte, bu da bazı kelimelerin yanlış okunmasına neden olmaktadır. Veya “Elif” harfi doğru yazılmadığında veya hareketler doğru konulmadığında kelimeler yanlış anlamlar kazanabilir. Bu da kelimelerin harf çevirisinde bir grafikten diğerine aktarılırken ciddi hatalar yapıldığı anlamına geliyor. “Edigey” destanına ilişkin yukarıdaki fikirler, Nogayların tüm sözlü yaratımlarına, folklor metinlerine uygulanabilir.

Nogay dilinin kaybolmaması, yok olmaması için araştırma çalışmaları yürütülmektedir. 1930`lardan sonra N. Baskakov sistematik olarak Nogay diline ilişkin araştırmalar yapmış (Nogay dili ve lehçeleri: gramer, metinler ve sözlük. SSCB Bilimler Akademisi Yayınları, 1940; Nogay dili grameri. Karaçay-Çerkesya Ekonomi, Tarih, Dil ve Edebiyat Bilim Araştırmalar Enstitüsü. Çerkessk: Stavropol Kitapçılık Yayınevi, Karaçay-Çerkesya bölümü, 1973, Nogayca-Rusça Sözlüğü, 1963, vb.).

Nogay dili çalışmalarının tarihi üzerine danışmanlık yaparken, C. Kalmıkova (Nogay Dilinin Alfabeti // SSCB Türk Dillerinin Alfabelerinin Geliştirilmesine İlişkin Sorular. SSCB Bilimler Akademisi Dilbilim Enstitüsü. Moskva, Nauka, 1972, 240 s. vb.), E. Aybazova (Nogay Dilinde Akrabalık Terimleri // Karaçay-Balkar ve Nogay Dillerinin Güncel Sorunları. Stavropol, 1981; Kompleks Oluşturmanın Ana Yolları. Modern Nogay Dilinde İsimler // Karaçay-Çerkes Halklarının Dillerinin Sözcüksel ve Gramer Sorunları. Çerkessk, 1983; Modern Nogay Dilinde Karmaşık Kelimeler Oluşturmanın Bir Yolu Olarak Rusça`dan Aktarma // Sosyalist Yaşam Tarzı ve Karaçay-Çerkesya`da Dil İlişkileri. Çerkessk, 1985; Modern Nogay Dilinde Karmaşık İsimlerin Yapısal Türleri // Karaçay-Çerkesya Dillerinin Kelime ve Dilbilgisi İle İlgili Güncel Sorular. Çerkessk, 1987), M. Bulgarova (Nogay Toponimi. Stavropol, 1999), S. Hacıyeva (19. ve 20. Yüzyılın Başlarında Nogay Halkının Maddi Kültürü.1976), S. Kalmıkova (Nogay Dilinin Beyaz Nogay Lehçesindeki Sözcük Alıntıları. Çerkessk, 1959; Nogay Dilinin Beyaz Nogay Lehçesi. Moskva, 1965; Sovyet Döneminde Nogay Edebi Dilinin Gelişimi

Üzerine. Çerkessk, 1968 vb.), Y. Karakayev (Modern Nogay Dili. Çerkessk, 2001) vb. isimlerini çizmek önemlidir.

Nogay dilinde basılan gazetelerin dilin unutulmamasındaki rolü paha biçilmezdir. Bugün Dağıstan'da yayınlanan "Çölün Sesi" ("Шоль давысы") gazetesi Nogay'da yayınlanan ilk gazetelerden biridir. İlk başlarda "Altın Bayrak" ("Кызыл байрак") adlanan bu gazete, 1931 yılında ilk kez Latin alfabesiyle, 1938'den beri de Kiril alfabesiyle yayımlandı. Gazete 1966'dan "Çöl Deniz Feneri" ("Шольлик багары") adı altında yayınlanmaktadır. Haftada bir kez yayınlanan bu gazete, 1991 yılından bu yana "Çölün Sesi" adı altında yayınlanmaktadır. Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde haftada bir kez 3.000 tirajlı "Nogayların Sesi" ("Ногай давысы") adlı bir gazete yayınlanmaktadır. 1938 yılında kurulan bu gazete ilk olarak "Altın Çerkes" ("Кызыл Черкес") adıyla yayımlanmış, daha sonra 1944 yılında gazetenin adı "Lenin'in yolu" ("Ленин йолы") olarak değiştirilmiştir. 1991'den beri gazete "Nogayların Sesi" adlanır. "Laçın" ("Лашын"), "Tarahacum" ("Маьметекей"), "Hayat ağacı" ("Байтерекей") ve diğer dergiler Nogay dilinde yayınlanmaktadır.

4. Akraba dillerin çeviri sorunu

Türk dillerinin lehçeleri arasındaki karşılıklı entegrasyon meselesi, günümüzde Türkolojinin karşı karşıya olduğu aktüel sorunlardan biridir. Ama bunun arkasında da bir dil politikası var. Bugün dünyada yaşayan Türkler rahat iletişim kurabilmek için ortak bir dil oluşturmayı amaçlıyorlar. Elbette ortak Türkçeden kaynaklanan pek çok sorun bu işi zorlaştırıyor. Bu sorunlardan biri ve en zor olanı çeviri meselesidir.

Şu anda kardeş Türk dillerinden çeviri konuları oldukça karmaşık bir süreçten geçiyor. Geçen yüzyılın başında M. E. Sabir: "Osmanlıcadan Türkçeye çeviri – bilmiyorum... / Osmanlıcadan Türkçeye çeviri ne demek?" diyerek bu tür çevirilere itirazını dile getirirdi.

Belki bugün Azerbaycanlılar için Türkiye Türkçesinden tercümanlığa gerek yoktur ama Kazakça, Tatarca, Nogayca, hatta Özbekçe vs. dillerden çeviri yapmak çok önemli ve aynı derecede sorumlu. Bugün Azerbaycanda Türkiye Türkçesini herkes dinliyor, okuyor ve anlıyor. Türkiye Türkçesinden yapılan çeviri güncel sayılmayabilir. Ama Kazakça, Tatarca, Nogayca bir metin okuduğumuzda üç beş kelime dışında hiçbir şey anlayamıyorsunuz. Bu nedenle Türk dilleri arasında çeviri konusu her zaman güncel olacaktır.

Azerbaycan, Türkiye ve Nogay dillerinin akraba olması, oldukça ortak bir kelime dağarcığına sahip oldukları anlamına gelir. Çeviri zamanı bu kelime grubu iki aşamada incelenmelidir:

- Her üç dilde aynı anlam yüküne sahip kelimeler: kalayşı (N) – kalaycı (T) – qalayçı (A), marmár (N) – mermer (T) – marmar (A), kayşı (N) – makas (T) – qayçı (A), kum (N) – kum (T) – qum (A), kuyi (N) – kuyu (T) – quyu (A), kürek (N) – sırt (T) – kürək (A), kurgan (N) – kurgan (T) – kurqan (A), öy (N) – ev (T) – ev (A) ve s.
- Her üç dilde kullanılan kelimeler Nogay dilinde farklı anlamlara sahiptir: Nogaycada "arzu" kelimesi "çakal" anlamına gelir. Azerbaycandaki "arzu" ise "dilek"tir. "Elme" veya "yelme" istihbarat birimidir. Türkiye Türkçesinde ve Azerbaycandaki halk danışık dilinde ise "elma", "alma" anlamındadır. Aynı zamanda Nogaycada "kirekeş" "sarvân" demektir. Azerbaycandaki "kirekeş" ise "kiracı"dır. Nogaycada "kulak" kısa kollu elbisedir. Nogaycada "mayak" "gübre" demektir. Azerbaycandaki "mayak" ise "deniz feneri"dir. Nogaycada "şir" "yağ" anlamındadır. Azerbaycandaki ise "aslan" demektir.

Çeviri sırasında "mermer", "kum", "kuyu", "kürek", "kurgan", "ev" vb. Azerbaycan dilinde ve Türkiye Türkçesinde bu tür ifadelerin aynı anlamda kullanılması, tercümanı yanıltabilir, yani "arzu", "kirekeş", "kulak", "mayak", "şir" vb. sözlerin de aynı anlama geldiğini

düşüne bilir. Bu yanlış düşünce ya metnin bağlamından tamamen sapılmasına yol açar ya da çeviri sırasında hiçbir anlam ifade etmeyen kelimeler topluluğu oluşturur.

Kural olarak hem çeviri hem de harf çevirisi (transliterasiya) sırasında özel isimlere özen gösterilmeli, istisnalar olmadığı sürece orijinalinde olduğu gibi sunulmalıdır. Nogaycada bu kural biraz farklıdır. Bazı özel isimler, coğrafi isimler çevrilir. Örneğin, Uzu – Dinyeper veya Özi, Sır – Seyhun veya Siriderya, Amuderya – Ceyhun, Edil – İtil vb. Veya tam tersine Altın Orda kahramanlık destanı olan “Edigey” destanının çeşitli metinlerinde gözükdüğü gibi Toktamış Han`ın ismi Tuktamıs, Tuktamış, Toktamıs vb. olarak geçmektedir. Metnin orijinal aksanını korumak için bunların olduğu gibi tutulması önerilir.

Metni çevirirken ilginç bir nokta daha var. Herhangi bir dildeki kelimelerin sadece anlamlarını bilmek, metni tercüme etmek için yeterli değildir. Çeviri sırasında tercüman kendisine açık olmayan cümlelerle karşılaşabilir. Örneğin, “Kırk günlük bozkır”, “Geniş tulumumun dibindeki kırmızımsın”, “Altı aylık ulu toprak”, “Altı suyun boynunda”, “Nogaylı`nın eski evi” (“Edigey” destanı, Nogay versiyonu) vb. Bu cümlelerin her birinin geniş bir anlamı var: “Kırk günlük bozkır” – kırk günlük yolculuk mesafesindeki bozkır, “Geniş tulumumun dibindeki kırmızımsın” – çocuğu sevmek, şımartmak için denir, “evin sonuncu çocuğusun” anlamındadır, “Altı aylık ulu toprak” – altı ay uzaklıkta bulunan ulu yurt, “Altı suyun boynunda” – İtil, Yayık, Ceyhun, Seyhun, İrtiş, Emba nehirleri, “Nogaylı`nın eski evi” – Nogay Han`ın vatanı kastedilmektedir. Tercüman bunları bilmiyorsa metnin anlambilimini tam olarak anlayamaz. Bunlar dikkate alınmadan metnin anlamı verilemez.

Başka bir örneğe bakalım:

Tepedeki dört yıldızın

Tanı atar, gün doğarmı?

Topal dür atın kuyruğu

Dört örüklü olmuşmu? (Şehriyar, 2022: 194).

Burada “tepedeki dört yıldız” Toktamış Han`ın dört oğlunu ifade etmektedir. “Topal at” Toktamış Han`ın oğlu Kadırbirdi`nin atı, “kuyruk” ise onu takip eden halkıdır. “Dört örgü” ise Altın Orda`nın dört bölgesini simgelemektedir.

Benzer şekilde atasözlerinin tercümesinde de birebir tercümeden kaçınılması ve çeviri yapıldığı dildeki karşılığının gösterilmesi önemlidir. Yani çevirmen kelimelerin tutsağı olmamalıdır. Örneğin, “Terek biyik bolgan sayın tamırı teren keter” – “Ağaç ne kadar büyük olursa, kökler o kadar derin olur”, “Birlik bolsa – batırlık bolar” – “Güç birliktedir”, “Yahşı söz yılandı innen şıgarar” – “Tatlı dil yılanı yuvasından çıkarır”, “Kisi atına mingen tez yığılar” – “Başkasının atına binen çabuk iner”, “Akıllı oylap turganşa, tentek isin bitirer” – “Bilge düşününceye kadar aptal nehri geçer” vb.

5. Sonuç

Nogayların hayatlarının çok zorluklar içerisinde geçmesi onların dillerinin, edebiyat ve etnografilerinin yokolmasına sebep olmayıp, zira onları daha yaygın bir şekilde varlıklarını sürdürürken dillerini ve halk edebiyatlarını da yanlarında götürmeye itmiştir. Yaşadıkları yeni toprakların geleneklerine entegre olmadan folklorik statülerini korumayı başardılar. Nereye gitmelerinden asılı olmadan kendi dillerini ve halk edebiyatlarını da yanlarında götürmüş ve unutmamaya gayret etmişler. O yüzden de Nogaycanı ve Nogay halk edebiyatının öğrenilmesi her zaman öncelikli konulardan biri olarak kabul ediliyor.

Gözükdüğü üzere herhangi bir milletin sözlü-sanatsal mirasını başka bir dile tercüme etmeden önce bu dili tüm inceliklerine kadar incelemek gerekir. Bununla birlikte, milletin etnik yaşamındaki tarih ve olaylara ilişkin derinlemesine bilginin yanı sıra, kültürü, dini inançları ve

etnografisi hakkında da mükemmel bilgi gereklidir. Bütün bunlar çeviriye hazırlıktır. Yalnız bundan sonra zor ve meşakkatli yaratıcı çalışmalar başlıyor.

Kaynaklar

Atakayeva, F. (1999). O yazıke noqayskogo geroičeskogo eposa “Edige” (na variante A.M.Sikalıyeva). *Literatura narodov Sebernogo Kavkaza: xudojestvenniye i metodologičeskiye problemi izučenıya: tezısı dokladov*. Karaçayevsk, s. 23-25. (Атакаева Ф. (1999). О языке ногайского героического эпоса «Эдиге» (на варианте А.М.Сикалиева). Литература народов Северного Кавказа: худож. и методологические проблемы изучения: тезисы докладов. Карачаевск, с. 23-25).

Baskakov N. (1940). *Nogayskiy yazık i ego dialekti: Grammatika, teksti i slovar*. Moskva-Leningrad, İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR. (Баскаков Н. (1940). Ногайский язык и его диалекты: Грамматика, тексты и словарь. Москва-Ленинград, Издательство Академии Наук СССР).

Cemakulov, T. (2016). *Ob osobennostyax orfografii pervıx publikatsiy eposa. “Edige” na yazıke originala. Edige: Nogayskaya epiçeskaya poema*. Moskva, Nauka. (Джемакулов Т. (2016). Об особенностях орфографии первых публикаций эпоса. «Эдиге» на языке оригинала. Эдиге: Ногайская эпическая поэма. Москва, Наука).

Edege B. (1988). *Bozcıgıt. Dobruca Tatar Masalları*. Bırınışı kitap. Bucureşti: Kriterion Kitap üyü, 15-67 p.

Johanson, L. (1998). *The history of Turkic*. London & New York, Routledge

Karakayev, Y. (1993). *Yazıkoviye osobennosti nogayskogo geroičeskogo eposa “Edige” ili “Predaniya o Toktamış-xane”*. (Na materiale M.Osmanova). İstoriko-grafiçeskiye aspekti razvitiya Nogayskoy Ordı. Mahaçkala. (Каракаев Ю. (1993). Языковые особенности ногайского героического эпоса «Эдиге» или «Предания о Тохтамыш-хане». (На материале М.Османова). Историко-географические аспекты развития Ногайской Орды. Махачкала).

Karakayev, Y. (2011, 14 yanvary). *Yazıkoviye osobennosti nogayskogo geroičeskogo eposa “Edige”*. (Na materiale “Predaniya o Toktamış-xane” M.Osmanova). [Elektronniye resursı]. (Каракаев Ю. (2011, 14 января). Языковые особенности ногайского героического эпоса «Эдиге» (на материале «Предание о Тохтамыш-хане» М.Османова). [Электронные ресурсы]. Erişim adresi: <http://nogaici.ucoz.ru/publ/1/1/2-1-0-175>

Raglan, L. (1998). Geleneksel Kahraman. *Millî Folklor*, №37. s. 126-138

Raglan, L. (2003). *The Hero. A Study in Tradition, Myth and Drama*. London: Methuen & Co. Ltd.

Safargaliyev, M. (1949). Nogayskaya Orda vo vtoroy polovine 16. v. *Sbornik nauçnix rabot Mordovskogo Gosudarstvennogo Pedinstitutu*. Saransk. S. 32-56. (Сафаргалиев М. (1949). Ногайская орда во второй половине XVI в. // Сборник научных работ Мордовского Государственного Пединститута. Саранск, с. 32-56).

Samoyloviç, A. (1918). Neskolko popravok k yarlıku Timura-Kutluga. *İzvestiya Rossiyskoy Akademii Nauk*. Seriya 4, №11. S. 1109-1124. (Самойлович А. (1918). Несколько поправок к ярлыку Тимур-Кутлуга // Известия Российской академии наук. Серия 4, №11, с. 1109-1124.

Şehriyar, G. (2022). *Gızıl Orda haqqında “Edige” dastanı*. Bakı: Elm və təhsil.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

Bu çalışmanın yazar/yazarları, ... Üniversitesi ..... Etik Kurulu'nun tarih ..... sayı ..... ve karar..... ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, Őekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.